

ETNISKO UN FIZISKO ATŠĶIRĪBU
EKSPONĒŠANAS PRAKSEI CENTRĀLAJĀ UN
AUSTRUMEIROPĀ 19. GS. BEIGĀS UN 20. GS.
SĀKUMĀ VELTĪTA KONFERENCE VARŠAVĀ*

Cilvēku atšķirību – īpaši, ja tas skar piederību citai rasei, tautai vai kultūrai, kā arī fizisko īpatnību (Siāmas dvīņi, bārdainas sievietes u. tml.) – izrādīšana uz skatuves Rietumeiropā ir pazīstama jau vismaz kopš 16. gadsimta. Īpašus apgrīzienus šis process uzņēma līdz ar jaunu koloniju iekarošanu un ciešāku sakaru nodibināšanu ar tām. Izrādes kļuva par ienesīgu naudas pelnīšanas veidu. Pazīstamākie šovu veidotāji ir Bufalo Bils (*Buffalo Bill, William Frederick Cody*, 1846–1917), Karls Gabriels (*Carl Gabriel*, 1857–1931), Karls Hagenbeks (*Carl Hagenbeck*, 1844–1913) u.c. Rietumeiropas galmos, tirgus plačos, zoodārzos un cirka arēnās cita pēc citas tika izrādītas kolonijās, iekarotajās teritorijās dzīvojošo tautu “karavānas”. Izstāžu vajadzībām tika veidoti īpaši aploki, kuros sākumā krātiņos, vēlāk apmetnēs “eksponāti” rādīja ne vien savai tautai raksturīgos materiālās kultūras elementus (apģērbs, ieroči, rotas, sadzīves priekšmeti un mūzikas instrumenti), bet arī uz nemateriālo mantojumu attiecināmās – dejas un dziesmas. Rietumeiropas pētnieki – vēsturnieks Paskāls Blanšā (*Pascal Blanchard*),** Nikolā Bansels (*Nicolas Bancel*), Žils Bēčs (*Gilles Boëtsch*) u.c. – veidu, kā cilvēki tika eksponēti, salīdzina ar zoodārzos notiekošo – pauž klaju nosodījumu šim rasisma izpausmēm un aicina sabiedrību uz grēku nožēlu.

Varšavā 2017. gada 24.–27. oktobrī rīkotā trīs dienu starptautiskā konference, ko Nacionālā Zinātnes centra atbalstītā projekta “Citādā eksponēšana. Dīvainie cilvēki Centrālajā un Austrumeiropā: 1850–1939” (*Staged Otherness. Human Oddities in Central and Eastern Europe, C. 1850–1939, No. 2015/19/B/HS3/02143*) ietvaros organizēja Polijas Zinātņu akadēmijas Arheoloģijas un etnoloģijas institūts un Mākslas institūts, bija vērsta uz šī fenomena analīzi Centrālās un Austrumeiropas

* Raksta autore piedalījās konferencē ar LU Bāzes un snieguma finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” LU LVI apakšprojekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/BO60) finanšiālu atbalstu.

** Papildu informāciju par Paskālu Blanšā un viņa vadīto pētniecisko grupu var iegūt tās mājaslapā <https://www.achac.com/> (skatīts 11.11.2017.).

Konferences organizatori Dagnoslavs Demskis un Izabela Kopaņa izstādes atklāšanā. Ištvana Santas foto

Izstādes atklāšana. Ištvana Santas foto

kontekstā, kur sociālā, politiskā un ekonomiskā situācija noteikti atšķiras no aplūkojamā jautājuma kontekstā historiogrāfijā daudz analizētās situācijas Rietumeiropas kopienās. Konferences rīkotāji uzmanību koncentrēja uz jautājumiem, kas skar cilvēku – kā skatītāju, tā eksponēto personu – līdzdalību šādos šovos. Šī sociālā fenomena izpētei ir būtiski rekonstruēt un izziņāt to, kas noticis reģionā tiešā kontaktā ar citādo.

Konferences darbs bija tematiski sadalīts trijās sekcijās – katra savā dienā. Pirmās dienas tematika bija veltīta teorētiskajiem jautājumiem un Rietumeiropas diskursam pētāmās tēmas kontekstā. To atklāja Paskāla Blanša vadītās pētnieciskās grupas dalībnieku – literatūrzinātnieces Fanijas Roblesas (*Fanny Robles*) un kolekcionāra Klemensa Radauera (*Clemens Radauer*) – ievadlekcija. Tajā abi pētnieki stāstīja par etnogrāfisko šovu vēsturi, vērtēja avotus un komentēja Rietumeiropas sabiedrības, t.sk. zinātnieku interesi un attieksmi pret šīm izrādēm, kā arī demonstrēja dokumentālos kadrus, kurā minētie “izklaides un izziņošie” pasākumi nofilmēti.

Ļoti interesants bija Vācijas pētnieces Hilkes Todes-Aroras (*Hilke Thode-Arora*) referāts, kurā viņa analizēja perspektīvas, kā etnogrāfiskos šovus redzēja un vērtēja to rīkotāji un skatītāji, no vienas puses, un iesaistītie aktieri (eksponāti), no otras. Viņa izsekojusi lielākās daļas eksponēto samoāņu likteņiem. Pētniece demonstrēja foto un interviju fragmentus ar 19. un 20. gadsimta mijā etnogrāfiskajos šovos iesaistīto samoāņu pēctečiem. Viņa uzsvēra, ka tobrīd tās bija darba (biznesa) attiecības, un kategoriski iebilda pret termina *cilvēku zoodārzs* (*Human ZOO*) lietošanu, tas aizstājams ar daudz atbilstošāku nosaukumu – etnogrāfiskie šovi.

Šo tēmu turpināja somugru tautas – lapu (*Anssi Halmesvirta*, Somija) jeb sāmu (*Varga Zsuzsanna*, Ungārija) – izrādīšanai Rietumeiropas izklaides parkos veltīti referāti. Savā priekšlasījumā ““Cilvēku zooloģisko dārzu” pārvietošanās: eksotiskās izstādes, metropoles identitāte un etnogrāfiskās zināšanas Ungārijā 19. gs.” Centrāleiropas Universitātes profesors Láslo Kontlers (*László Kontler*) pieskārās būtiskam jautājumam: etnogrāfiskās izstādes – vieta, kur gūt un paplašināt zināšanas par pasaules tautām. Šo domu ļoti atbalstīja Ungārijas etnoloģe Ildiko Krištofa (*Ildikó Sz. Kristóf*), kura uzsvēra, ka viens no diskursiem, kā pētīt etnogrāfiskās izstādes, ir caur vietējo etnogrāfu interesi par tām. Fanija Roblesa, vērtējot, kā tika uztverta pirms dažiem gadiem Centrālajā un Austrumeiropā notikusī Breta Beilija (*Brett Bayley*) provokatīvā izstāde “*Exhibit B*”, kurā stikla būros tika izrādīti dažādām etniskām gru-

pām piederīgie (starp tiem arī bēgli), reflektēja par postkoloniālās vainas esamību mūsdienu sabiedrībā. Klemensa Radauera referātā tika analizēti gadījumi – grāmatu ilustrācijas, reklāmas u.c., kur mūsdienās tiek izmantoti tēli no savulaik notikušajām etnogrāfiskajām izstādēm. Sekciju noslēdza konferences organizatora, Polijas Zinātņu akadēmijas Arheoloģijas un etnoloģijas institūta vadošā pētnieka Dagnoslava Demska (*Dagnosław Demski*) priekšlasījums, kurā viņš iepazīstināja klātesošos ar izpētes datiem par etnogrāfisko šovu norisi (laiks un vieta) Polijas pilsētā Poznaņā.

Konferences otrā sekcija bija veltīta “frīku šoviem” (no angļu val. *freak* – ķēms, izdzimums; šajos šovos izrādīja cilvēkus ar fiziskiem defektiem) un sabiedrības attieksmei pret tiem. Ievadlekciju “Neuzdotie jautājumi. Frīku izrādīšanas deamerikanizācija”, balstītu plašās historio-grāfiskās studijās, lasīja literatūrzinātniece un kulturoloģe Andrea Citlava (*Andrea Zittlau*, Vācija). Tēmu turpināja Ungārijas mākslas vēsturnieces Agnešas Fulemiles (*Agnes Fulemile*) referāts, kurā viņa aicināja analizēt konferences tematiku caur gadsimtu gaitā kultūras radīto stereotipu par skaisto, normālo, akceptējamo prizmu. Filips Herza (*Filip Herza*, Čehija) vērtēja mazo cilvēku – liliputu – iesaisti “frīku šovos” un cita veida auditoriju izklaidējošos pasākumos. Viena no konferences organizētājām Polijas Zinātņu akadēmijas Mākslas institūta pētniece Izabela Kopaņa (*Izabela Kopania*) izsekoja pērtiķsievietes Džulijas Pastranas (*Julia Pastrana*, 1934–1860) viesizrādēm, īpaši pievēršoties viņas uzstāšanās reizēm Varšavā un sabiedrības attieksmei pret tām. Šīs dienas referātu sadaļu noslēdza Mariannas Ščiģiļskas (*Marianna Szczygielska*, Ungārija) ziņojums “Trūkstošā saite: Cilvēka/dzīvnieka nodalīšana “Bārdainās dāmas” izrādē”.

Vakarā Varšavas Āzijas un Klusā okeāna kultūras muzejā notika izstādes “Cilvēku zoodārzi. Mežoņu ieviešana” (*Human Zoos. The Invention of the Savage*) atklāšana un tika demonstrēta dokumentālā filma “Parīzes krāsas. Cilvēku zooloģiskie dārzi” (*Paris Couleurs. Zoos Humains*), kuras veidošanā piedalījušies vadošie tēmas eksperti, ieskaitot Paskālu Blanšā un Hilki Todi-Aroru.

Trešās dienas referāti bija veltīti Centrālajā un Austrumeiropā notikušo etnogrāfisko izstāžu analīzei. Ildiko Krištofa vērtēja Bufalo Bila trupas viesizrādes Ungārijā, Kamila Baraņeckā-Olševska (*Kamila Baraniecka-Olszewska*, Polija) – Polijas presē fiksējamo attieksmi pret Bufalo Bila izrādēm Polijā, bet Bartošs Hlebovičs (*Bartosz Hlebowicz*, Polija) analizēja indiāņu šovu Sarrasani cirkā Drēzdenē. Jomas speciālistus ar

pirmajiem soļiem tēmas izpētē Baltijas valstīs iepazīstināja Lisi Laineste (Igaunija) un Ilze Boldāne-Zeļenkova (Latvija). Arī Igaunijas un Latvijas lielākās pilsētas bija cittautu “karavānu” viesizrāžu vietas. Pirmās zināmās liecības attiecas uz 1834. gadā Rīgā notikušu izrādi. Arī turpmāk – 19. gs. otrajā pusē, 20. gs. sākumā – Rīgas Ķeizardārzā, Putnu pļavā un mūsdienu Arkādijas parka teritorijā – Rīgas iedzīvotājus un pilsētas viesus ar savu kultūru iepazīstināja ašanti, singāļi un tamili, kā arī Dahomejas amazones u.c. Te viesojusies arī Džūlija Pastrana. Vēsturniece Dominika Čarņecka (*Dominika Czarnecka*, Polija) savā priekšlasījumā pievērsās tēmai par viedokļa konstruēšanu attiecībā uz citādo, par piemēru ņemot publikajā telpā pausto sabiedrības attieksmi pret etnogrāfiskajām izstādēm Varšavā un Lodzā. Ištvan Santa (*Istvan Santha*, Ungārija) ziņojumā “Austrumnieciskas cilmes asistentu gadījumi Rietumos” īpaši uzsvēra šo asistentu zināšanas par rietumeiropiešiem citādajām tautām, pielīdzinot viņus etnogrāfiem. Ojungerela Tangada (*Oyungerel Tangad*, Polija) vērtēja attieksmi pret citādo caur 20. gs. sākuma Sanktpēterburgas sabiedrības reakciju uz pilsētā esošo budistu templi. Konferences darbu noslēdza Evas Manikovskas (*Ewa Manikowska*, Polija) ziņojums par multietniskās kultūras ainavas inscenējumiem Austrijas impērijas nomalēs.

Noslēgumā zinātnieki pateicās organizatoriem par lieliski noorganizēto konferenci, kurā īpaši bija padomāts par diskusijām atvēlēto laiku. Nākamā šai tēmai veltītā konference notiks 2018. gadā, iespējams, Budapeštā. Cerēsim, ka gada laikā uzkrātais (līdz šim pilnīgi nezināmais) materiāls par etnogrāfiskajiem un “friku šoviem” Centrālajā un Austrumeiropā būs gan iemesls auglīgām diskusijām konferencē, gan būtisks piensums nacionālajām historiogrāfijām.

Ilze Boldāne-Zeļenkova

36. STARPTAUTISKĀ KRĀSU PĒTNIEKU KONFERENCE LONDONĀ

Jau trīsdesmit sesto gadu pēc kārtas oktobra pēdējā nedēļā norisa starptautiska, starpdisciplināra krāsu pētnieku konference “*Dyes in History and Archaeology*” (Krāsas vēsturē un arheoloģijā). Šoreiz tā notika no 2017. gada 25. līdz 28. oktobrim un tās mājvieta bija Londonā (Liel-